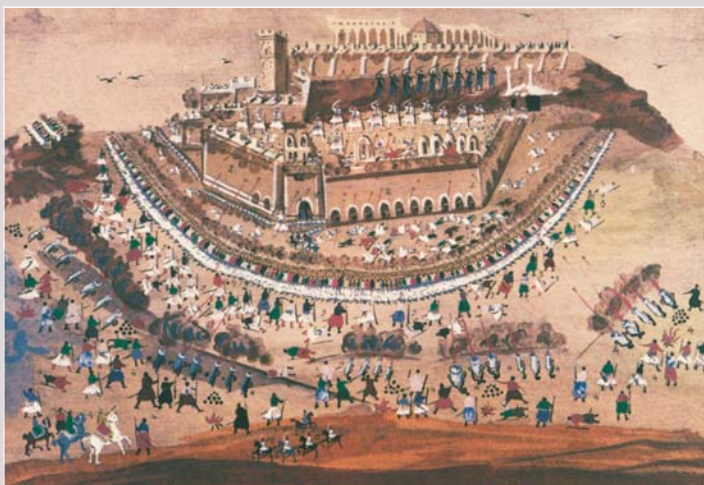

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Όπως όλα τα αυτοβιογραφικά κείμενα, το απομνημόνευμα βασίζεται στην ταύτιση των προσώπων του συγγραφέα, του αφηγητή και του πρωταγωνιστή της ιστορίας. Στο απομνημόνευμα αναπλάθονται εμπειρίες και συμβάντα που έζησε και μαρτυρεί ο συγγραφέας. Ανάμεσα στα κεντρικά χαρακτηριστικά του είδους είναι η υποκειμενικότητα και η αυτοδικαιωτική πρόθεση, δηλαδή η συστηματική προσπάθεια του αφηγητή να παρουσιά-

Παναγιώτης Ζωγράφος, Η πολιορκία των Αθηνών

σει το παρελθόν με τρόπο που εξαιρεί την προσωπική του συμβολή στα γεγονότα ή γενικότερα δικαιώνει και μνημιώνει την προσωπικότητά του, πάντα από την οπτική γωνία του χρόνου και των περιστάσεων της γραφής του έργου. Έτσι, οι αυτοβιογραφίες και τα απομνημονεύματα χρησιμεύουν ως πολύτιμη ιστορική πηγή όχι μόνο για τις επιμέρους πληροφορίες που περιέχουν, αλλά κυρίως για τη γνώση που μας μεταφέρουν αναφορικά με το πώς οι άνθρωποι μιας ορισμένης κοινωνικής ομάδας και εποχής βιώνουν και ερμηνεύουν τη σχέση τους με την πραγματικότητα της εποχής τους. Παράλληλα όμως τα απομνημονεύματα συχνά διαθέτουν λογοτεχνικές αρετές που τα καθιστούν αξιόλογα και κάποτε συναρπαστικά αναγνώσματα, πέραν της αξίας τους ως πηγών για την κατανόηση του παρελθόντος.

Στο πλαίσιο του ελληνικού 19ου αιώνα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα απομνημονεύματα ανθρώπων –συχνά αγράμματων– που έλαβαν μέρος στον Αγώνα και έγραψαν τη μαρτυρία τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκει το εμβληματικής σημασίας έργο του Μακρυγιάννη, όπως και εκείνα των Θ. Κολοκοτρώνη, Χρ. Περραιβού, Φ. Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου κ.ά. Στην ίδια κατηγορία συμπεριλαμβάνεται το απομνημόνευμα του Παναγή Σκουζέ, ο οποίος επέλεξε να επικεντρωθεί στις δραματικές εμπειρίες που έζησαν οι κάτοικοι της τουρκοκρατούμενης Αθήνας στις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα.

Μια άλλη εξίσου ενδιαφέρουσα κατηγορία αποτελούν τα απομνημονεύματα λόγιων συγγραφέων. Μια διαφορετική όψη της τελευταίας κατηγορίας δηλώνεται από το κείμενο της Ελ. Μουτζάν-Μαρτινέγκου, το μοναδικό γνωστό αυτοβιογραφικό έργο γυναίκας των αρχών του 19ου αιώνα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Απομνημονεύματα

Τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη γράφτηκαν από το 1829 ως το 1850, αλλά εκδόθηκαν πολύ αργότερα, ενώ το κύρος του έργου ως τεκμηρίου εθνικής αυτογνωσίας και, παράλληλα, ως πεζογραφικού επιτεύγματος κατοχυρώθηκε στα μέσα του εικοστού αιώνα. Τα αποσπάσματα που επιλέξαμε προέρχονται από την Εισαγωγή και εκφράζουν τις αρχικές προθέσεις και ορισμένες από τις γενικές αντιλήψεις του Μακρυγιάννη που κατευθύνουν το έργο.

1829 Φλεβαρίου 26, Άργος. Είμαι διορισμένος από την κυβέρνηση του Κυβερνήτη Καποδίστρια Γενικός Αρχηγός της Εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης. Ο σταθμός* μου είναι εδώ εις Άργος. Κάθομαι και αγροικιόμαι* με την Κυβέρνηση, και παντού εις τις επαρχίες μ' αρχές κι αξιωματικούς, και όποτε κάνει χρεία φέρνω και γύρα σε όλα τα μέρη αυτά, διά την γενική ησυχία, και ξακολουθώ τα χρέη μου καθημένος τον περισσότερον καιρόν εδώ. Και για να μην τρέχω εις τους καφενέδες και σε άλλα τοιούτα, και δεν τα συνηθώ – (ήξερα ολίγον γράψιμον, ότι δεν είχα πάγει εις δάσκαλο από τα αίτια οπού θα ξηγηθώ, μην έχοντας τους τρόπους*) περικαλούσα τον έναν φίλον και τον άλλον και μ' έμαθαν κάτι περισσότερον εδώ εις Άργος, οπού κάθομαι άνεργος.

Αφού λοιπόν καταγίνηκα ένα δυο μήνες να μάθω ετούτα τα γράμματα οπού βλέπετε, εφαντάστηκα να γράψω τον βίον μου, όσα έπραξα εις την μικρή μου ηλικία και όσα εις την κοινωνία, όταν ήρθα σε ηλικία, και όσα διά την πατρίδα μου, οπού μπήκα εις της Εταιρείας το μυστήριον διά τον αγώνα της λευτεριάς μας και όσα είδα και ξέρω οπού 'γιναν εις τον Αγώνα, και σε όσα κατά δύναμη συμμεθεξα κι εγώ κι έκαμα το χρέος μου, εκείνο οπού μπορούσα. Δεν έπρεπε να έμπω εις αυτό το έργον ένας αγράμματος, να βαρύνω τους τίμιους αναγνώστες και μεγάλους άντρες και σοφούς της κοινωνίας, και να τους βάλω σε βάρος, να τους κινώ την περιέργειά τους και να χάνουν τις πολύτιμες στιγμές εις αυτά.

Αφού όμως έλαβα και εγώ ως άνθρωπος αυτήνη την αδυναμίαν, σας ζητώ συγγνώμη εις το βάρος οπού θα σας δώσω. Αν είμαι τίμιος άνθρωπος, θέλω γράψει την αλήθεια, καθώς έγιναν τα γραφόμενα, οπού θα σημειώσω. Όλοι οι αναγνώστες έχετε

* **σταθμός:** υπηρεσία * **αγροικιόμαι:** συνεννοούμαι * **οι τρόποι:** τα μέσα

Γιάννης Ψυχοπαίδης,
Το σπασμένο σπαθί του Μακρυγιάννη

χρέος πρώτα να 'ρευνήσετε διά την διαγωγή μου, πώς φέρθηκα εις την κοινωνία και Αγώνα, και αν τιμίως φέρθηκα, βάλετε βάση και εις τα γραφόμενά μου· αν ατίμως φέρθηκα, μην πιστεύετε τίποτας. Και αφού μάθετε ότι φέρθηκα τιμίως και ιδείτε σημειωμένα έγγραφα και απόδειξεις, αρχή και τέλος, από διαφόρους, από κυβερνήσες και από αρχές και από άλλους πολλούς, όθεν χρημάτισα* εγώ με τους αδελφούς μου συναγωνιστάς, οπού μ' αξίωσε ο Θεός να έχω εις την οδηγίαν μου, όλο καλύτερούς μου εις τον αγώνα και εις υπηρεσίες, όθεν διατάχτηκα. [...]

Η πατρίδα του κάθε ανθρώπου και η θρησκεία είναι το παν και πρέπει να θυσιά-

* *χρημάτισα*: υπηρέτησα

ζει και πατριωτισμόν και να ζει αυτός και οι συγγενείς του ως τίμιοι άνθρωποι εις την κοινωνία. Και τότε λέγονται έθνη, όταν είναι στολισμένα με πατριωτικά αισθήματα· το αναντίον λέγονται παλιόψαθες των εθνών και βάρος της γης. Και διά τούτο, ως πατρίδα γενική του κάθε ενού και έργο των αγώνων του μικρότερου και αδύνατου πολίτη, έχει κι αυτός τα συμφέροντά του εις αυτήνη την πατρίδα, εις αυτήνη την θρησκεία. Δεν πρέπει ο άνθρωπος να βαρύνεται και να αμελεί αυτά· και ο προκομμένος πρέπει να φωνάζει ως προκομμένος την αλήθεια, το ίδιον και ο απλός. Ότι κρικέλα* δεν έχει η γης να την πάρει κανείς εις την πλάτη του, ούτε ο δυνατός ούτε ο αδύνατος· και όταν είναι ο καθείς αδύνατος εις ένα πράμα και μόνος του δεν μπορεί να πάρει το βάρος, και παίρνει και τους άλλους και βοηθούν, τότε να μην φαντάζεται να λέγει ο αίτιος* εγώ· να λέγει εμείς. Ότι βάναμε όλοι τις πλάτες, όχι ένας.

Οι άρχοντές μας, οι αρχηγοί μας έγιναν «Εκλαμπρότατοι», έγιναν «Γενναιότατοι», και οι ντόπιοι και οι φερτικοί,* όμως τίποτας δεν τους αναπεύει.* Ήμασταν φτωχοί, εγίναμεν πλούσιοι. Ήταν ο Κιαμίλμπεγης εδώ εις την Πελοπόννησο και οι άλλοι Τούρκοι πλουσιότατοι, έγινε ο Κολοκοτρώνης και οι άλλοι συγγενείς και φίλοι πλούσιοι από γες,* αργαστήρια, μύλους, σπίτια, σταφίδες και άλλα πλούτη των Τούρκων. Όταν ο Κολοκοτρώνης και οι σύντροφοί του ήρθαν από τη Ζάκυνθο, δεν είχαν ούτε πιθαμή γης· τώρα φαίνεται τι έχουν. Το ίδιον και εις τη Ρούμελη. Γκούρας και Μαμούρης, Κριτζώτης, Γριβαίγοι, Στάικος και οι άλλοι, Τζαβελαίγοι και άλλοι πολλοί. Και τι ζητούνε από το Έθνος; Μιλιούνια* ακόμα διά τις μεγάλες δούλεψες.* Και σε αυτά ποτές δεν αναπεύονται· όλο νόμους και φατρίες διά το καλό της πατρίδος, όλο αυτό πασιάζουν. Όσα έπαθε η πατρίς διά τους «νόμους» και το καλό αυτηνών, και όσα παλικάρια σκοτώθηκαν, δεν τα 'παθε η πατρίς εις τον αγώνα των Τούρκων. Κατοικίσαμεν τους κατοίκους μέσα στα σπήλαια και ζούνε με τα θερία, και 'ρημώσαμε τους τόπους και εγίναμε η παραλυσία του κόσμου.

Όλα αυτά μου δώσαν αφορμή να μάθω γράμματα εις τα γεράματα, να τα σημειώσω όλα. Ένας από αυτούς ήμουν και εγώ. Ας γράψει άλλος διά μένα ό,τι γνωρίζει. Εγώ την αλήθεια θα την ειπώ γυμνή. Ότι έχω το μεριδίό μου· σ' αυτήνη την πατρίδα θα ζήσω εγώ και τα παιδιά μου.

Ω

Στρατηγός Μακρυγιάννης,
Απομνημονεύματα, εκδ. Μπάργου

* **κρικέλα**: μεγάλος κρίκος, χαλκάς * **ο αίτιος**: ο υπεύθυνος * **φερτικοί**: φερτοί, επείσακτοι * **αναπεύει**: αρκεί * **γες**: εκτάσεις γης * **μιλιούνια**: εκατομμύρια * **δούλεψες**: υπηρεσίες

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποιος είναι ο σκοπός των *Απομνημονευμάτων*, σύμφωνα με τα εισαγωγικά σχόλια του Μακρυγιάννη;
- 2 Ο Μακρυγιάννης αναφέρεται συχνά στα λίγα γράμματα που γνωρίζει. Τι εξυπηρετούν αυτές οι αναφορές; Ποια εντύπωση σχηματίσατε για το χαρακτήρα του, με βάση τη γλώσσα και το ύφος που χρησιμοποιεί;
- 3 «Εγώ την αλήθεια θα την ειπώ γυμνή». Πώς καταλαβαίνετε αυτή την περίφημη φράση του Μακρυγιάννη;
- 4 Με ποιους τρόπους επιχειρεί ο Μακρυγιάννης να κερδίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη του;
- 5 Δείτε στο διαδίκτυο το πλούσιο υλικό για το Μακρυγιάννη (<http://www.makriyannis.gr>). Πλοηγηθείτε στο πλήρες κείμενο των *Απομνημονευμάτων* και διαβάστε το αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα για το Μακρυγιάννη (<http://www.omhros.com/Makr/>).

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Δείτε πίνακες του Παναγιώτη Ζωγράφου που σχεδιάστηκαν από το 1836 ως το 1839 «κατά στοχασμόν, υπαγόρευσιν και δι' ιδίων εξόδων» του Μακρυγιάννη. Δοκιμάστε να συγκρίνετε την τεχνική αυτών των εικαστικών έργων με το συγγραφικό ύφος των *Απομνημονευμάτων*.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ-ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ

Αυτοβιογραφία

Η Αυτοβιογραφία της Ζακυνθινής λόγιας Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832), μια σημαντική ιστορική μαρτυρία και συγχρόνως το πρώτο αξιόλογο δείγμα γυναικείας γραφής στη νεοελληνική γραμματεία, πρωτοεκδόθηκε το 1881. Τα αποσπάσματα που επιλέξαμε αναφέρονται στην αναζήτηση της ελευθερίας από μια νέα γυναίκα των αρχών του 19ου αιώνα και φανερώνουν την αντίδρασή της στο άκουσμα της είδησης για την επανάσταση του 1821, αλλά και τη συνείδηση του αποκλεισμού της από κάθε μορφή δημιουργικής ζωής και την αγωνία της για την τύχη του πνευματικού της έργου.

Είς τούτον τον καιρόν, δηλαδή τη 25 Μαρτίου 1821, την ημέραν του Ευαγγελισμού, έρχεται ο ποτέ* διδάσκαλός μου Θεοδόσιος Δημάδης, και μας κάμνει γνωστόν με πολλήν του χαράν πως οι Γραικοί ανήγειραν* τα όπλα εναντίον των Οθωμανών, πως η Πάτρα και οι πλησίον της χώρες ήδη είχαν σείσει τον ζυγόν της σκλαβίας, και πως οι επίλοιπες χώρες, κατά την συμφωνίαν ίσως, είχαν τότε καμωμένον το ίδιον, αλλά, ως πλέον μακράν, ακόμη η είδησις δεν ήτον φθασμένη εις την Ζάκυνθον. Ούτως είπεν ο μαύρος,* διότι τέτοια ήτον η φήμη, οπου παρευθύς έτρεξεν.

Εγώ εις τα λόγια του άκουσα* το αίμα μου να ζεσταίνει, επεθύμησα από καρδίας να ήθελεν ημπορώ να ζωστώ άρματα, επεθύμησα από καρδίας να ήθελε ημπορώ να τρέξω διά να δώσω βοήθειαν εις ανθρώπους, όπου δι' άλλο –καθώς εφαινετο– δεν επολεμούσαν, παρά διά θρησκείαν και διά πατριδα, και διά εκείνην την ποθητήν ελευθερίαν, η οποία, καλώς μεταχειριζομένη, συνηθά να προξενεί την αθανασίαν, την δόξαν, την ευτυχίαν των λαών. Επεθύμησα, είπα, από καρδίας, αλλά εκοίταξα τους τοίχους του σπιτιού, όπου με εκρατούσαν κλεισμένην, εκοίταξα τα μακρά φορέματα της γυναικείας σκλαβίας και ενθυμήθηκα πως είμαι γυναίκα, και περιπλέον γυναίκα Ζακυνθία, και αναστέναξα, αλλά δεν έλειψα όμως από το να παρακαλέσω τον Ουρανόν διά να ήθελε τους βοηθήσει να νικήσουν, και τοιούτης λογής να αξιωθώ και εγώ η ταλαίπωρος, να ιδώ εις την Ελλάδα επιστρεμμένην την ελευθερίαν και, μαζί με αυτήν, επιστρεμμένας εις τας καθέδρας* τους τας σεμνάς Μούσας, από τας οποίας η τυραννία των Τούρκων τόσο και τόσο καιρόν τας εκρατούσε διωγμένας. [...]

* ποτέ: άλλοτε * ανήγειραν: σήκωσαν * ο μαύρος: ο δύστηνος * άκουσα: ένιωσα, αισθάνθηκα * καθέδρα: έδρα

Εγώ εφοβόμουν μεγάλως όλα εκείνα τα κακά, που ημπορούν να συνέβουν εις μίαν υπανδρευμένην, αλλά περισσότερον από όλα εφοβόμουν μεγάλως μην είχε τύχει να πάρω κανένα από εκείνους τους άνδρας, οπού θέλουν να έχουν την γυναίκα τους ωσάν σκλάβα, και την νομίζουν διά κακήν, οπότεν αυτή ωσάν σκλάβα δεν θέλει να φέρεται. Βλέποντας τέλος πάντων και τον αδελφόν μου τοιούτης λογής ενάντιον εις την γνώμην οπού είχα διά το μοναστήρι, εκοινολόγησα,* τόσον εις αυτόν ωσάν και εις τον θεϊόν μου, τον στοχασμόν οπού μου ήλθε διά να υπάγω να ησυχάσω εις εκείνο το μετόχι* μας, οπού εδώ επάνω ήδη εμελέτησα.*

Χαράλαμπος Παχής,
Κερκυραία κόρη

Τούτο το πράγμα εφάνη απαίσιον και εις τους δύο, όθεν εγώ τότε ευρέθηκα εις την μεγαλυτέραν στενοχωρίαν, οπού δύναται να ευρεθεί άνθρωπος εις τον κόσμον. Όχι να υπάγω να ησυχάσω* –διατί δεν ηθέλησαν οι συγγενείς μου– όχι να υπανδρευθώ –διατί εγώ δεν ήθελα– έπρεπε λοιπόν να μείνω διά παντός εις το σπίτι. Διά παντός εις το σπίτι! Α! τούτος ο στοχασμός με έκαμνε να τρομάζω· εγώ έβλεπα καλά πως τούτο το σπίτι εξ αποφάσεως ήθελε μου προξενήσει γλήγορον και κακόν θάνατον. Μέρα και νύκτα κλεισμένη, χωρίς να δύναμαι να πηγαίνω μήτε εις εκκλησίαν, μήτε εις περιδιάβασιν,* χωρίς να έχω την παραμικράν ξεφάντωσιν, χωρίς να έχω πλέον ελπίδα διά να αλλάξω ζωήν, χωρίς να ακούω άλλην ομιλίαν παρά εκείνην του πατρός μου (επειδή ο αδελφός μου και ο θεϊός μου ή ολίγον ή τίποτε* συνομιλούσαν μαζί με εμάς τες γυναίκες), ο οποίος άλλο δεν έκανε, παρά να λέγει τα πλέον δυστυχισμένα και μελαγχολικά λόγια οπού ποτέ να ειπώθησαν, ήσαν όλα πράγματα, οπού μου έδιναν μίαν μεγαλοτάτην θλίψιν και στενοχωρίαν, πάθη οπού γλήγορα εξ αποφάσεως* έμελλε να με γκρεμίσουν εις το μνήμα.

Τι λοιπόν, έλεγα με τον εαυτόν μου, έχω να αποθάνω, και ν' αποθάνω χωρίς να κάμω καλόν; Χωρίς να εκπληρώσω εκείνο το τέλος,* διά το οποίον βάνει ο θεός τον άνθρωπον εις τον κόσμον; Δυστυχισμένη Ελίζα! Πού είναι τώρα εκείνη η ευτυχεστάτη και ενάρετη ζωή, την οποίαν επήγαινες προφθάνοντας με του νοός σου τα μάτια; Και σεις, μαύρα μου συγγράμματα,* που σας αγαπούσα και ήθελα το καλόν σας –ό,τι λογής μία αγαπητή μητέρα το θέλει εις τα τέκνα της– έχετε, κλεισμένα εδώ μέσα που

* **εκοινολόγησα:** ανακοίνωσα * **μετόχι:** αγροικία * **εδώ επάνω ήδη εμελέτησα:** ήδη ανέφερα προηγουμένως
* **να υπάγω να ησυχάσω:** να αποσυρθώ σε ησυχαστήριο, μοναστήρι * **περιδιάβασις:** περιπλάνηση, περιπάτος * **τίποτε:** καθόλου * **εξ αποφάσεως:** εκούσια * **τέλος:** σκοπός * **συγγράμματα:** έργα, πραγματείες

σας έχω, να χορτάσετε την κοιλίαν των σαράκων,* ή έχει κανένα καιρόν ο αδελφός μου να σας εβγάλει και να σας δώσει εις τους δούλους του, διά να σας ξεσχίζουν και να μεταχειρίζονται τα μέλη σας εις τας χρείας* του μαγειρείου; Εγώ αποθνήσκω, αλλά πόσον ο θάνατός μου ήθελε με λυπεί ολιγότερον, αν ίσως ημπορούσα να σας παραδώσω εις κανένα σπουδαίον, εις κανένα που να τιμά, και όχι να καταφρονεί, τα γεννήματα της αγχινοίας*!

☞

Ε. Μουτζάν-Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία, Ωκεανίδα*

* **σάρακες:** σκόροι * **εις τας χρείας:** για τις ανάγκες * **αγχινοία:** ευστροφία, πνευματική δραστηριότητα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 «Και ενθυμήθηκα πως είμαι γυναίκα». Πώς ορίζεται η θέση της γυναίκας στο κείμενο;
- 2 Πώς παρουσιάζονται στο κείμενο οι έννοιες της ελευθερίας και της σκλαβιάς;
- 3 Δοκιμάστε να αναλύσετε την παρομοίωση των «συγγραμμάτων» με παιδιά («γεννήματα της αγχινοίας»), στην κατάληξη του αποσπάσματος. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να προσδιορίσετε πώς εννοεί η Μαρτινέγκου «το τέλος, διά το οποίον βάνει ο θεός τον άνθρωπον εις τον κόσμον».
- 4 Σε ποιον αναγνώστη νομίζετε ότι απευθύνεται η Μαρτινέγκου; Τι επιδιώκει να του μεταφέρει;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Σε συνεργασία με τους καθηγητές της Ιστορίας και της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, συγκεντρώστε στοιχεία για την καθημερινή ζωή, τις δυνατότητες εκπαίδευσης και δημιουργικής έκφρασης μιας νέας γυναίκας στις αρχές του 19ου αιώνα. Πώς κρίνετε τη θέση της και τον περιορισμένο κοινωνικό της ρόλο;

ΠΑΝΑΓΗΣ ΣΚΟΥΖΕΣ

Ο βίος μου

Το χρονικό του Παναγή Σκουζέ (1777-1847) γράφτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1840 και ιστορεί τα πάθη του ίδιου, της οικογένειάς του, αλλά και των άλλων Αθηναίων, την περίοδο που τυραννούσε την πόλη ο χατζη-Αλής Χασεκής, από το 1772 ως το 1796. Η επιδημία της πανούκλας, ο ξαφνικός θάνατος της μάνας του και η πτώχευση του πατέρα του έκαναν τον εντεκάχρονο Παναγή να διακόψει οριστικά τις σπουδές του, να βρεθεί κρατούμενος στη φυλακή (όμηρος στη θέση του πατέρα του) και, στη συνέχεια, να γίνει για ένα διάστημα υπηρέτης. Συγγενής του Μακρυγιάννη, από τον οποίο ενδεχομένως εμπνεύστηκε και το δικό του αυτοβιογραφικό έργο, ο Σκουζές καταθέτει τη μαρτυρία του με ανέραιο ήθος, εκφραστική λιπότητα και περιγραφική ακρίβεια.

Σπύρος Παπαλουκάς,
Αγόρι με τσιράντες

1841. Εν ονόματι Κυρίου θέλω ιστορήσω τον βίον μου εγώ ο ίδιος. Αλλά πρώτον θέλω αρχίσει την αιτία της δυστυχίας των Αθηναίων, ομού και του πατρός μου, οπού ακολούθησε, και η Αθήνα ερήμωσεν και έφυγαν τα τρία πέμπτα των Αθηναίων, οπού επήγαν εις Ανατολήν –εις τα νησιά και λοιπά πλησιόχωρα*– εξαιτίας της μεγάλης τυραννίας του χατζη-Αλή, Χασεκή ονομαζομένου. Θέλω γράψει τα όσα οι γονείς μου μου είπαν μέρος περί του τυράννου, όσα εγώ δεν είδα μήτε ενθυμούμην ως μικρός από τα 1772 έως τα 1784, οπού άρχισα να βλέπω και να ενθυμούμαι τα του τυράννου και των οπαδών του.

Εγώ, ο Παναγής Σκουζές, εγεννήθηκα εις Αθήνα εις τα 1777 από γονείς αυτόχθων* Αθηναίους. Ο πατήρ μου Δημήτριος του Νικολάου Σκουζέ, η μήτηρ μου Σαμαλτάνα θυγατέρα του Θανάση Λιμπέριου-Παναγιωτάτζη. Από οικογένειες και οι δύο τάξης

* **πλησιόχωρα:** κοντινά μέρη * **αυτόχθων:** ντόπιος

δευτέρας, εκτός από τας 12 οικογενείας των Αθηναίων των αριστοκρατών Κοτζιαμπάσηδων.* Ἦτον σχεδόν μιαν οικογένεια από τας 24 οικογενείας, οπού οι αριστοκράτες εφοβούντο ως ευκαταστάτους και με ολίγην παιδείαν. Ο πατήρ μου ἦτον την τέχνην σαπουνγγής.* Ομοίως ἦτον και ο πατήρ της μητρός μου σαπουνγγής. Ο δε πατήρ του πατρός μου ἦτον ἔμπορος εἰς τα προϊόντα του τόπου. Οι γονεῖς μου ἦτον Χριστιανοί Ορθόδοξοι της Ανατολικῆς Εκκλησίας. Ἐχαιρον υπόληψη, εἶχον κτήματα και χρήματα. Η επιστήμη* του πατρός μου ἦταν επικερδῆς. [...]

Γενομένου τούτου ο πατήρ μου εστεφανώθη την δευτέραν γυναίκαν. Αλλά δεν την ἤβρεν ως την πρώτην εἰς καμίαν επιδεξιότητα.* Τότε ο πατήρ μου, από τον θάνατον της μητρός μου, από το θανατικόν οπού ακολούθησε, από την ανάξιαν γυναίκαν, και από τον ερχομόν του χατζη-Αλή οπού ἀρχισε την τυραννίαν, την σερμαγήν* του την ετελείωσεν. Το εισόδημα λαδιού το ελάμβανεν ο χατζη-Αλής. Επώλησεν τα κτήματά του, ὕστερον μη ἔχοντας ἄλλο τι, τον εφυλάκωσαν διά το κατάστιχον,* λεγόμενον τότε δόσιμον τυραννίας. Ἐβγεν αυτός από την φυλατζήν* διά να οικονομῆσει χρήματα, βάζοντας μένα εἰς φυλατζήν ως αμανέτι,* υποθήκην. Αλλά τότες ποιος εδάνειζεν; ἢ ποιος εἶχεν; Ἡ, και αν κανένας Χριστιανός εἶχεν, πώς εκοτούσεν* να δανείσει ἢ να κάμει καμίαν αγοράν; Εκτός των Οθωμανών, οπού δεν υπόκειντο εἰς καμίαν τυραννίαν. Αλλά οι Οθωμανοί, μερικοί όπου εσώζοντο,* δεν εδάνειζον, αλλά αγοράζαν κτήματα παρατιμής.* Ο πατήρ μου δεν ἠμπόρεσε να εξοικονομῆσει χρήματα. Κινητά δεν εἶχεν να πωλήσει. Τα κινητά της μητρός μου του τα εἶχαν πάρει, ως αντίκρου φαίνεται. Της μητριᾶς μου τα ψιλικά της ρουχικά, τα εἶχαν κλέψει όταν ἤβγαμεν εἰς Χαλάντρι από το θανατικόν (ακόμη και του πατρός μου τα ρουχικά και λοιπά), οπού η πόλις ἦτον ἔρημη –μόνον οι Τούρκοι ἦτον εἰς την πόλιν μεινεσμένοι, οπού δεν εφοβούντο την πανώλην*– και ἔρημος ὄντας η πόλις, ἕνας Τούρκος γείτονάς μας, ντερβίσης Αγάκος, ἤμπεν με σκάλαν εἰς το σπίτι και ἐκλεψεν ὅλα, ομού και το χαλκωματικόν.* Εγώ ἔμεινα εἰς φυλακήν μιαν ολόκληρην εβδομάδα. Ο πατήρ μου ἤρχετο κάθε αυγή και μου ἤφερνεν ολίγον ψωμί και ολίγες ελιές. Εγώ του ἤλεγα: πατέρα, πότε θα με βγάλεις από την φυλακήν; Αυτός μου ἤλεγεν: παιδί μου, δεν ἠμπορώ να οικονομῆσω χρήματα, και εγώ τι να κάνω δεν ἠξεύρω. Εγώ τότες ἤμουν χρονών 11 μόλις, η στενοχωρία της φυλατζής, με τσαλαπατούσαν οι ἄνθρωποι. Μου λέγει ο πατήρ μου: παιδί μου, ἄλλο δεν στοχάζομαι, να πωλήσω τα ελαιόδεντρα 60, οπού εἶναι εἰς Χρυσασαγίτισσα, της μητρός σου. Αμέ τι ἄλλο να κάμω; Εγώ του εἶπα: κάμε να ξεφυλακιστώ. Και ἐτζι τα πωλεῖ προς γρόσια τρία και πληρώνει το δόσιμον και με βγάνει.

* **Κοτζιαμπάσηδες:** προεστοί * **σαπουνγγής:** σαπωνοποιός * **η επιστήμη:** το επάγγελμα * **επιδεξιότητα:** ικανότητα * **σερμαγή:** κεφάλαιο, απόθεμα χρημάτων * **κατάστιχον:** φόρος (μεταφορικά) * **φυλατζή:** φυλακή * **αμανέτι:** ενέχυρο * **εκοτούσεν:** τολμούσε * **εσώζοντο:** διατηρούσαν τα υπάρχοντά τους * **παρατιμής:** φτηνά * **πανώλης:** πανούκλα, επιδημική αρρώστια * **χαλκωματικόν:** χάλκινα μαγειρικά σκεύη

Έως τότε με είχαν εις το Ελληνικόν σχολεῖον λεγόμενον, εις τον διδάσκαλον Σαμουήλ Κουβελάνον, και είχα προχωρήσει έως την χρηστοήθειαν λεγομένην τότε. Αλλ' ο πατήρ μου από την δυστυχίαν με ήβγαλεν λέγοντάς μου ότι η περίστασις μας είναι δεινή, να με βάλλει εις μέρος να παίρνει τίποτες να πληρώνει το χαράτζιον* μου. Έτσι με ήβγαλεν από το σχολεῖον ηξεύροντας να γράφω μόνον, καθώς και βλέπετε τα παρόντα γράμματα, και μ' εσυμφώνησε τον χρόνον διά γρόσια πέντε, και να με ταγίξει* ο πατέρας μου. Αυτοί ήτον τρεις συντρόφοι: Αντρέας Πεφάνης, Ιωάννης Ζωγράφος, Σπύρος Λιμπέριος-Παναγιωτάτζης, (αδελφός της μητρός μου, από έναν πατέραν όμως). Είχαν αργαστήριον πραγματευτάδικον. Ο καθείς είχαν διά σερμαγήν του από γρόσια 100 μόνον. Ήμουν εις χρέος να παγαίνω εις τα τρία σπίτια να υπηρετώ τον μαΐστρον μου – έτσι τότε έλεγον τους μαστόρους τα παιδιά: μαΐστρο, και την γυναίκα του μαΐστρα. Έως το μεσημέρι υπηρετούσα εις τα σπίτια τας μαΐστρας μου: νερό από την βρύση, σκούπισμα και άλλας υπηρεσίας και τα λοιπά. Ερχόμενος εις το εργαστήριον να με βάζουν να πλέκω γαϊτάνια, σιρίτια* και λοιπά: τότε όσοι επωλούσαν την μανιφατούραν,* οπού λέγομεν σήμερα, έκαμνον και τον καζάση.* Εις όλα αυτά με μεταχειρίζονταν και με την αράδαν, με έστελναν και εμάζεψα και ελιές από τα ελαιόδεντρα. Διά πληρωμήν τον χρόνον γρόσια 5. Και κάθα Κυριατζή, τελειωμένου του παζαριού, να παίρνω μανδήλια και λοιπά, να γυρίζω εις τους μαχαλάδες* να πωλώ, και με έθρεφεν ο πατήρ μου – μόλις καμίαν βολά μου εφίλευον οι μαΐστρες μου ολίγα τζίτζιφα* ή ολίγα ξυλοκέρατα.* Το εσπέρας επήγαινα εις το οσπίτιον του πατρός μου να τρώω. Την αυγήν έπαιρνα το καρτάλιον με το ψωμί μου. Αυτοί δεν με έδιδαν εμμή τα γρόσια 5 τον χρόνον, παπούτζια όσα εκαταλούσα* και ένα άσπρον – τρίτον του παρά– κάθα 15 ημέρες, διά να ξυριστώ. Και ξύλο όταν αυθαδιάζα ή όταν δεν έκαμνα το χρέος μου. Μερικές βολές με τον φάλαγγα* εις τους πόδας.

Επαρομοίως θέλω διηγηθώ και των διδασκάλων την παιδείαν. Άμα ήθελεν παρησιαστεί το παιδί εις το σχολεῖον και ήτον περασμένος ο καιρός, η πρόχειρος παιδεία ήτον του διδασκάλου του αγριοκαλόγηρου. Είχεν βούρδουλαν λεγόμενον βούνευρον. Ανοίγοντας το ένα χέρι και το άλλο, να τον δίδει από μίαν εις το χέρι και να τον βάζει όρθιον να σταθεί ολίγον με το ένα ποδάρι να κλονίζεται. Αν το σφάλμα ήτον περισσότερον, ένα παιδί μεγαλιότερον τον φταίχτην τον έπαιρνε εις τες πλάτες του, βαστώντας τες δύο χείρες εις τους ώμους του, και ο διδάσκαλος εξύλιζεν εις τους κώλους. Αν ήθελεν του φανεί του διδασκάλου αλλέως, είχαν τον φάλαγγα έτοιμον:

* **χαράτζιον**: κεφαλικός φόρος * **να με ταγίξει**: να με ταΐζει, να με θρέφει * **γαϊτάνια, σιρίτια**: λεπτά διακοσμητικά κορδόνια * **μανιφατούρα**: χειροτεχνικά προϊόντα, ιδίως υφάσματα * **καζάσης**: μεταξουργός * **μαχαλάς**: γειτονιά * **τζίτζιφα**: είδος καρπού * **ξυλοκέρατα**: χαρούπια * **εκαταλούσα**: έφθειρα, κατέστρεφα * **φάλαγγας**: βασανιστήριο, σωματική ποινή

του έβαζαν τα δύο πόδια, έστριφταν τον φάλαγγα δύο παιδιά και ο διδάσκαλος έδε-
 νεν εις τους πόδες το παιδίον. Πότε έβαζεν δύο παιδιά, από ένα ποδάρι του καθενός.
 Ο φάλαγγας ήτον ένα ξύλον, από ένα μέτρον έως 6 ρούπια μακρός, με δύο τρύπες
 έως ένα ρούπι η μία από την άλλην· ένα σκοινί περασμένο, έχοντας δύο κόμβους εις
 τες άκρες να μην ξεπερνά. Αυτού* έβαζαν τες πόδας και έστριφταν το ξύλον και
 έσφιγγαν τα πόδια εις τους αστραγάλους αποκάτω και ο διδάσκαλος έδερνεν. Πολλά
 παιδιά από την φωνήν του αγριοδιδασκάλου εκατουριόντο από τον φόβον των, όταν
 εφώναζεν «βρε θεοκατάρατε» του παιδιού. Εις τα Ελληνικά σχολεία Αθανασίου,
 Μπενιξελάκη και ύστερον Σαμουήλ Κουβελάνου, ήτον ολιγότερον. Πλην ο φάλαγγας
 και οι βούρδουλοι δεν έλειπαν και από αυτά.

☞

Π. Σκουζές,
Απομνημονεύματα, Κέδρος

* **αυτού:** εκεί

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 «Εν ονόματι Κυρίου θέλω ιστορήσω τον βίον μου εγώ ο ίδιος». Σε τι πιστεύετε ότι απο-
 βλέπει η επίκληση του θεού στην αρχή του αυτοβιογραφικού κειμένου;
- 2 Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αυτοβιογραφείται ο Σκουζές; Σε τι αποσκοπεί το κείμε-
 νό του;
- 3 Πώς χαρακτηρίζετε τις συνθήκες ζωής και εκπαίδευσης των παιδιών που επικρατούσαν
 στην προεπαναστατική Αθήνα, όπως περιγράφονται από το Σκουζέ; Ποιοι παράγοντες
 νομίζετε ότι ευθύνονται γι' αυτές τις συνθήκες;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, συγκεντρώστε στοιχεία για την ανατροφή
 και την εκπαίδευση των παιδιών στα τέλη του 18ου αιώνα, στην Ευρώπη και στην τουρ-
 κοκρατούμενη Ελλάδα.